

**BO‘LAJAK DOYRA IJROCHILARINI TAYYORLASHDA USTOZ-SHOGIRD
TIZIMI**

Qobilqoriyev Quدراتilla Baxtiyor o‘g‘li
O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti
“Cholg‘u ijrochiligi va musiqa nazariyasi”
kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *O‘zbek doyra san‘atida ustoz-shogird tizimi o‘ziga xos tarzda shakllangan. Ustozlar shogirdlarini o‘z farzandidek tarbiyalab, kamolga yetkazgan. Shogirdlar ham ustozlarga hurmat ko‘rsatib kelishgan. Ushbu maqolada bo‘lajak doira ijrochilarini tayyorlashdagi ustoz-shogird tizimi haqida so‘z boradi..*

Kalit so‘zlar: *Ustoz-shogird tizimi, doyra cholg‘usi, qo‘sh qars, zarb, ritm, doyra ijrochiligi.*

Musiqiy cholg‘ularda ijrochilik mahoratining takomillashuvida iste‘dodli sozandalarning o‘rni va tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ma‘lum bir cholg‘uning ommalashuviga mohir sozandalarning ijodiy faoliyati sabab bo‘lganining guvohi bo‘lamiz. Doira cholg‘usining ommalashuvida, ulardagi o‘ziga xos ustoz-shogird an‘analarining shakllanishida ham mohir ijrochilarning o‘rni katta bo‘lgan.

XX asrning 20-yillariga kelib, o‘zbek doyra san‘atida yangi davr boshlanib, o‘ziga xos ijrochilik maktabi shakllandi. Bu davrda doiraning yakka ijrochilik yo‘nalishi ommalasha boshlagandi. Ma‘lumki, uning rivojida Yusufjon qiziq Shakarjonov va Usta Olim Komilovning o‘rni beqiyos. Aynan shu ikki buyuk ustozlar o‘zbek doyra san‘atiga tamal toshini qo‘ydilar.

Xalqimiz Yusufjon qiziq Shakarjonovni askiyachi sifatida yaxshi taniydi. U nafaqat askiyachi, balki mohir va chabdash doyrachi ham bo‘lgan. O‘z davrida uning nomi o‘zga amirlik va xonliklarda mashhur edi.

“Doyra san‘atida buyuklikka erishgan O‘zbekiston xalq artisti, Mehnat qahramoni Usta Olim Komilov ham Yusufjon qiziqning sevimli shogirdlaridan bo‘lgan edi. Yusufjon qiziq doyra usullarining to‘qson ikki xilini Usta Olimga o‘rgatdi. Rok, duchova, Muhammad Rahimxon usullari hamda o‘n uch xil tanovar usullari shular jumlasidandir”.

O‘zbek doyra ijrochilik maktabi asoschisi, milliy raqs san‘atining bilimdoni, shu bilan birgalikda mahoratli pedagog O‘zbekiston xalq artisti, Mehnat qahramoni Usta Olim Komilov 1875-yili Marg‘ilon shahrida to‘quvchi kosib Komil aka oilasida dunyoga keldi.

U chang, dutor, nog‘ora, doyra cholg‘ularini o‘zi yasardi va ularda ijro qilishni o‘zlashtirgandi. Ammo ular orasida doyraga mehr-muhabbati baland edi. Shu bois bo‘lsa kerak doyra chalishga ko‘p vaqtini ajratardi. O‘sha davrda Marg‘ilonda o‘z

san'ati bilan nom qozongan Salom xola Usta Olim haqida eshitib, uni izlab topadi va yordam qo'lini cho'zadi. Bu davr mobaynida Usta Olim Komilov shodiyona kunlarda xalq orasida ijro etiluvchi doyra usullarini xotirasiga muhrlab bordi. Keyinchalik o'n ikki yoshida marg'ilonlik mashhur doyrachi Masaid ota Marg'iloniy Usta Olimni shogirdlikka oladi. U 1917-yilga qadar Masaid otadan doyra ijrochilik sinoatlarini chuqur o'rgandi. Bu davrda to'y-hashamlar va ommaviy bayramlar, shodiyona kunlarda ijro etiluvchi va xalq orasida ommalashgan doyra usullarini puxta o'rgandi. Bilim va tajriba jam bo'lib, Usta Olim yetuk san'atkor bo'lib yetishdi.

1926-yildan Muhiddin Qori Yoqubov boshchiligidagi etnografik truppada sozanda sifatida faoliyat yurita boshladi. Uning nomi butun respublika bo'ylab tanila boshladi.

Shu yillar mobaynida Usta Olim Komilov doyra ijrochiligi va milliy raqslar bo'yicha yangi usullarni ijod qilib, o'zbek doyra san'ati va milliy raqs san'atiga poydevor yaratdi. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, "Mehnat shuhrati" ordeni, professor Dilmurod Islomovning ustozlaridan eshitgan ma'lumotlariga qaraganda, Usta Olim ota ikki yuzdan ortiq usullarni yodida saqlagan. Ularning yarmi o'z ijodiga mansub.

"Qo'sh qars" doyra usullari buning yorqin misoli sanaladi.

Usta Olim Komilov ijodiy faoliyati davomida bir qancha xorijiy davlatlarda bo'lib, o'zbek doyra san'atini dunyoga tanitdi. Xususan, 1935-yilda Angliya poytaxti London shahrida I Jahon Folklor festivalida o'z san'ati bilan barchani lol qoldirdi. Uning ijrosidan hayratlangan Angliya qirolichasi Mariya Usta Olimning barmoqlaridan gipsga nusxa olib, muzeyga qo'yishni buyurdi. Bu barmoqlar nusxasi hamon muzeyda saqlanadi.

Usta Olim Komilov faoliyati davomida bir qancha o'zbek musiqali drammalardagi raqslarni sahnalashtirishda ham faol xizmat qildi. V. Uspenskiy va G. Mushelning "Farhod va Shirin" hamda R. Glier va Sodiqovning "Gulnora" musiqali dramalari, "Bo'ron", "Buyuk kanal" operalari shular jumlasidandir.

Mana shu sahna asarlaridagi raqslar orkestr jo'rligida emas balki, ikki yoki uch doira jo'rligida ijro etilgan edi.

Ustoz san'atkor XX asrning 30-yillarida xalq orasida ommalashgan doyra usullarini to'plashga e'tibor qaratdi. Ularning ko'p qismi unutila boshlagandi. Natijada juda ko'p xalq usullari jamlandi. Bu usullarning har birining o'z nomi bor. Ana shu boy material asosida "Zang", "Gul o'yin", "Sadr" va boshqa ko'plab raqslar dunyoga keldi. "Pilla", "Tantana" kabi raqs asarlarini ham alohida ta'kidlash joiz.

Taniqli teatrshunos olim Muhsin Qodirov shunday yozadi: "Usta Olim shunchaki sozanda emas, balki o'z san'atini tag-tomiri bilan, har tomonlama puxta egallagan barkamol ijodkor, haqiqiy ustoz, oliyjanob inson edi. U necha avlod san'atkorlari tomonidan asrlar mobaynida yaratilgan usullar va raqs harakatlari xazinasini ocha olgan, undan yolg'iz o'zi emas, butun xalqni bahramand etishga ahd qilib, niyatiga yetgan piri badavlat kishi edi".

Ustozimiz O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist, professor Dilmurod Islomov quyidagicha xotirlaydi: “Ustoz amalga oshirgan xayrli ishlarning ko‘lamiga nazar tashlab hayratlanmay ilojing yo‘q. Masalan, “Doyra darsi”, bugungi kunda doyrachilar orasida “Qo‘sh qars” nomi bilan mashhur asardagi doyra usullarini yig‘ish, ularni jamlab, bir mujassam qilishning o‘ziga qancha vaqt, yuksak mahorat kerak. Mana shu darslikka kirgan usullarning qo‘shiqlari bo‘lgan. Usta bu qo‘shiqlarini yoshlarga o‘rgatishda ishtirok etganlar. Raqslarining harakatini raqqos va raqqosalarga ko‘rsatib berganlar, ayrim usullardan yangi raqslar ijro etishda foydalanganlar. Bu harakatlarni eslab qolishning ham o‘zi bo‘lmaydi. Avvallari xonandalar o‘zlari doyra chertib ham qo‘shiq aytganlar. O‘zbekiston xalq artisti G‘anijon Toshmatov aytgan edilarki, Usta Olim ashulalarning matnini yaxshi bilganlar. Hofizlarga doyrada jo‘r bo‘lgan paytlarida xonandalar yanglishsa, ularni o‘nglab qo‘yganlar” .

O‘zbekiston xalq artisti, Mehnat qahramoni Usta Olim Komilov 1953-yilning 3-aprelida Toshkentda vafot etdi. Bugungi kunda O‘zbekistondagi barcha doyrachilar uni o‘zlariga ustoz deb biladilar.

Ustozning buyuk xizmatlarida shundan iboratki, o‘z ijodiy faoliyati davomida ustozlaridan o‘rgangan, xalq orasida ommalashgan doyra usullarini jamlab, bir tizimga keltirdi. Har bir asar o‘ziga xos nomlangan bo‘lib, ulardagi usullar tabiat hodisalarini, insonning ichki kechinmalarini, his-tuyg‘ularini ifodalaydi.

Usta Olim Komilov yaratgan asarlarni kelajak avlodga yetkazishda uning shogirdlarining hissasi bor, albatta. Ular ustozning boshlagan ishini munosib davom ettirdilar. Faoliyati davomida minglab shogirdlarga doyra ijrochiligidan saboq bergan To‘ychi Inog‘omov Usta Olimning yetuk va unga munosib shogirdlardan bo‘lib, ustozining so‘nggi nafasigacha sodiq shogird bo‘lib qoldi. To‘ychi Inog‘omov faoliyati davomida ustozining nazariy va amaliy ishlarini davom ettirdi. Usta Olim Komilov yaratib ketgan asarlarni og‘zaki hamda amaliy shakllarda boyitdi. Ularni to‘garakdagi yosh doyrachilar uchun moslashtirib, sodda ko‘rinishga keltirdi va ustozning musiqiy merosidan boxabar qildi.

Usta Olim Komilovning suyuqli shogirdlaridan yana biri O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist G‘afur Azimov edi. U ustozidan o‘rgangan doyra usullarini o‘z ijro yo‘lida magnit tasmasiga yozib, ustozning merosini saqlash va o‘rganish yo‘lida munosib hissa qo‘shdi.

Bugungi kunda ustozlar asos solgan doyra ijrochilik maktabini keng targ‘ib qilib, undagi ustoz-shogird an‘analarini munosib davom ettirib kelayotgan, hozirda o‘zi ham ustozlik maqomiga erishgan san‘atkor O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist, “Mehnat shuhrati” ordeni sohibi, O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti professori Dilmurod Islomovdir.

Ustoz san‘atkor doyra ijrochiligini yanada ommalashtirish, yoshlarni doyra cholg‘usiga bo‘lgan qiziqishlarini orttirish maqsadida ko‘plab xayrli ishlarni amalga oshirib kelmoqdalar.

1988-yilda ustozning tashabbusi hamda sa'y-harakatlari natijasida "O'rta Osiyo doyrachilar uyushmasi" tashkil etildi. 2016-yilda mazkur tashkilot "O'zbekiston doyrachilari jamoat birlashmasi" nomi bilan Adliya Vazirligidan ro'yxatdan o'tdi. Hozirda yurtimizning barcha viloyatlarida mazkur birlashmaning hududiy bo'linmalari tashkil etilgan. Ushbu tashkilotni tuzishdan ko'zlangan asosiy maqsad doyra cholg'usi bilan professional va havaskorlik darajasida shug'ullanayotgan doyra ijrochilarini, shu sohaga qiziqqan mutaxassislarni birlashtirish, doyra ijrochiligidan saboq berayotgan pedagoglarning ijodiy hamkorligini tashkil etishdir. Shuningdek, doyra san'atidagi o'ziga xos ustoz-shogird an'alarini saqlab qolish va kelgusi avlodga yetkazish, joylarda doyra cholg'usini o'rganish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish hamda mazkur soha egalarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Bundan tashqari, Dilmurod Islomov tomonidan har ikki yilda muntazam ravishda "Zarb" doyrachilar ko'rik-tanlovi (1991-yildan buyon) hamda Respublika doyrachilar festivali (2016-yildan beri) o'tkazib kelinmoqda.

Ustoz san'atkor 2014-yildan buyon O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining "Cholg'u ijrochiligi" kafedrasida talabalarga doyra ijrochiligidan saboq berib kelmoqda. Ular orasida talaba qizlarning ham jalb etilganligi quvonarli hol. Ularning doyra cholg'usiga bo'lgan qiziqishi, ushbu cholg'uning yanada ommalashishiga sabab bo'lmoqda.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, doyra ijrochiligini o'rganish qadimdan an'anaviy qonun-qoidalar, ya'ni "ustoz-shogird" tizimi asosida amalga oshirilgan. Bu an'alar ajdodlardan-avlodlarga o'z qiymatini yo'qotmagan holda saqlanib kelmoqda. Kelajakda ustozlarimiz boshlagan xayrli ishlarni davom ettirib, ularga munosib shogird bo'lish, bu orqali yillar mobaynida doyra ijrochiligida shakllangan o'ziga xos ustoz-shogird an'alarini keyingi avlod vakillariga bekorlik bilan yetkazish asosiy vazifalarimizdan bo'lmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Islomov D. "Maxsus cholg'u" o'quv qo'llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2019-y. – 180 b.
2. Islomov D. "Doyra san'ati darg'alari" monografiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2019-y. – 150 b.
3. Mahmud L. "Dilmurodning dilkash davralari" – Toshkent: "Istiqlol" nashriyoti, 2000. – 144 b.
4. Qobilqoriyev Q. "Doira cholg'usining o'zbek milliy musiqa madaniyatidagi o'rni" Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: 2020-y. 116 b.
5. Ugli K. K. B. "Development of performance skills of future music teachers using percussion instruments" //European International Journal of Pedagogics. – 2023. – T. 3. – №. 06. – C. 53-56.

6. Qobilqoriyev Q. “Doira ijrochiligi rivojida ta’lim bosqichlari o’rtasidagi uzviylikni ta’minlash”. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary*, 2022.
7. Кобилкориев К. Musiqiy ta’lim jarayonida doira ijrochiligini rivojlantirish //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 2/S. – С. 447-451.
8. Qobilqoriyev Q. “Havaskorlik cholg’u jamoasidagi o’quv-ijodiy ishlar” *Oriental Art and Culture* 3 (3), 133-137
9. Ganisherovich T. J. Coverage of chang instruments in historical and musical sources //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 3. – С. 30-33.
10. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2021). THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF PREPARING BOYS FOR FAMILY RELATIONSHIPS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 48(8).
8. Aripov, S. O. (2020). SOCIO-PSYCHOLOGICAL ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE FAMILY IN PREPARING CHILDREN. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 311-313).
9. Olimovich, A. S. (2023). The Role of Parents in the Formation of Young People and the Imagination of the Family. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 2(4), 4-8.
10. Арипов, Ш. О. (2022). Ёшларни оилага тайёрлашда оилада эр ва хотиннинг айрим мажбурият ва бурчларини қонуний жиҳатдан тушунтириш. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 68-75.
11. Olimovich, A. S. (2023). DINIY VA DUNYOVIY BILIMLAR ASOSIDA AJRIM SABABLARINI YOSHLARNI OILAGA TAYORLASHDA YETKAZIB BERISH. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 3(26), 335-338.
12. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2023, June). Language and computer in the development of communicative competence of school children. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2789, No. 1). AIP Publishing.